

Koristnost sadjoreje.

Velikrat je bilo že u „Novicah“ govorno od velike koristnosti, ki jo sadjoreja kmetovavcem naklanja. Ker pa dobrih reči in naprav se ne more nikoli prehvati, podamo ljubim bravcem Novic tudi sledečo prelepo povestnico, ktera očitno kaže, da reja sadnih drevés gojiteljem svojim čudovitno koristi.

Na Nemškem, blizo mesta Darmstadt, je majhino selo, ktero Wallerstädten imenujejo. Bilo je nekda ubog kraj. O sedemletni vojski je tamkej nek francozsk vojak bolan in reven obležal. Ljudomili kmetje so ga prijazno sprejeli, in za-nj skerbili, kar so mogli. Ozdravil se je. Hvalžen do svojih dobrotnikov sklene pri njih ostati, pridno delati, in tako počeno se preživiti. Zaupali so mu živino, ter ga čednika izvolili.

Ko je živino pasel, je kmalo zapazil, da na veliki paši, ki jo le živina pohodi, bi še dovelj prostora bilo za marsiktero koristno drevó. To ga nameni, ob času, ko so bili živino vhlavili, u svojo domovino se podati. Kaj je nek tam opravljal?

Požlahnjnih sadnih drevés je nakupil, in na herbtu jih nesel u svoje nemško selo. Posadil jih je po pašniku. Ponavljal je večkrat svoje potovanje, ter nasadil je malo po malo z žlahnimi drevesci celi pašnik.

Zdaj — po toliko letih — je tisti pred zanemarnjeni pašnik krasen sadovnjak, iz kteriga vasčani vsako leto za več sto tolarjev žlahnega sadja poprodajo. Nekdaj revne lesene bajtice poprejšne vasi so se spreobrnile u lepe zidane hiše, in sadno drevje okoli njih je studenec blagostanja za vesoljno sosesko. J. Š.

Slovnikiški pomenki.

K sostavku v 90. listu. *)

Ker se je v ljubih „Novicah“ v pisavi nekterih besed vprašanje vzdignilo, se mi zdí pripravno in prav v té reči svoje misli razodeti.

Ako ravno edinost in doslednost v pisavi ste žive potrebi, ju vender v navadni našemu jeziku neprimerjeni pisatvi ni mogoče popolnoma doseči. Torej hočem tukaj le kaj malega opomniti, v čemur se po slovnikiških pravilih lahko zedinimo.

1. Od lj in nj.

V besedah „mergoljenje“, zvergoljenje, poželjenje, boljenje, trohnjenje“ itd. je -ljen in -njen napak namesti -len, -nen, ker vsi glagoli tretje oblike, ki imajo v nedoločivniku -eti, dobivajo v terpivnem deležji -en, tedaj se mora pisati: mergoljenje itd. Le glagoli četerete oblike, ki imajo nedoločivnik s koncem -iti, pridevajo k terpivnemu deležju -jen, n. pr. svariti svarjen, kuriti kurjen, voziti vožen, prositi proščen. Tudi vožen in proščen imata svoj -jen, ako ravno se -j- pri njima ne vidi, in sicer zato ne, ker se -j- v šumiče vtopi, in ravno ta vtopljivost stori, da se sikovei (Sauselaute) z, s, c v šumiče (Zischlaute) ž, š, č spremeninjajo. Tako je tudi v: hvaljen, hranjen itd. -j- v l in n, gledé prave izreke, vtopljen. Pri nekterih glagolih te oblike se pa -j- izpahne, n. pr. spriden, nasiten (nekda nasičen) itd.

V krajih na Gorenškem in Dolenskem, kjer topljeni lj od prostega l dobro ločijo, ga izrekujejo pri vsih prilogh pred-iv: zanašljiv, postrežljiv, dobrotljiv itd. To kaže, da ima lj v té zadevi tudi v pisanji svojo pravico. Tem se pridruži oziroma tudi: ljub, ključ, stopinja, gospodinja, draginja itd. Tanko, vganka in več družih, ki jih slovnica bolj razširno razodeva, pa ne najdemo s topljenim nj v tako razširjeni izreki, da bi jih mogli med une šteti.

*) Gotovo ljubo bo vsim našim pisateljem, da visoko učeni gosp. profesor Metelko, oče prve in naj bolj čislane slovenske slovnice, prvo besedo izgovorili so o vprašanji 90. lista „Novic“ in določili nektore pravila v dosego edinosti in doslednosti slovenske pisave, za ktero in da je v duhu narodnem si zdaj hvale vredno prizadevajo veljavni slovenski pisatelji na Dunaji in po vsih slovenskih krajinah. Da bi „viribus unitis“ kmalo ustanovili pravila, ktere naj bi bile potem vsim pisateljem zakonik! Metelko Vred.

2. Od u in v.

Nekteri ne vé, kdaj bi pred glagolom v in kdaj u pisali, in zato piše brez razločka v pomenu zdaj: vtaknem, vgasnem, vkradem itd., zdaj: utaknem, ugasnem, ukradem itd. Tukaj bi se lahko dosegla edinost in pravoslednost v pisavi po tem pravilu: Piši v 1) kadar pomeni djanje v kako reč (ein, hinein), n. pr.: vrinem, vtisnem, vložim itd.; 2) kadar pomeni na ali góri (takrat je v iz predloga vž): vložim (auflegen namesti vzložim), vzamem, vstanem itd. Sicer pa piši vselej u, ki velikrat nič družega ne pomeni kakor spolnjeno ali doveršeno djanje v doveršivnih glagolih, n. pr.: utopim, ulovim, ugledam itd. V tem ali unem pomenu dobiva ravno tisti glagol zdaj u zdaj v: utopiti (ersäufen), udariti (schlagen, perfectiv), in vtopiti (eintunken, einmengen), vdariti (einschlagen, auch perfectiv) itd. Iz tega se vidi, da vkradem, vmerjem, vkažem itd., ker se le spolnitev djanja naznanja, je z v napak pisano.

Tudi želim, da bi se v marsikterih posameznih besedah zedinili, in pisali, n. pr.: ven, vander, in ne: vun ali von, vunder ali vunder. Ze nekda so pisali ven, ker se tukaj izgovarja polglasni e kakor v oven in se tudi izpahne kakor v tem, n. pr.: ven (hinaus), vnej (draussen), oven pri ovnej po starem (po novem pri ovnu). Nekteri pa méni: vun se mora pisati zavolj izpeljave, ker se v zunej (ali zvunaj, kakor nekteri pišejo) u izrekuje. Res je, da se v zunej u izrekuje, ali kakor se velikrat u v -ov ali -ev povzdigne, n. pr.: kupu-jem, kupov-ati, kralju-jem, kraljev-ati, tako se tudi v ali ev v u spremeni, tedaj je zunej iz ven, vnej, kakor bruno iz nekdanjega brevno, ali duri iz nekdanjega dveri itd. Po doslednosti v izpeljavi je tudi treba pisati: svetujem, verujem, kmetujem itd. ne svetjem, verjem, kmetjem itd.; iz tega se ne more izpeljati: svetovati, verovati itd., akoravno se v svetujem, verujem itd. po pravi izreki le polglasen u sliši.

To premembo v v u tudi v samostojnem predlogu vpeljati se mi ne zdí varno, ako ravno v pesmih to svobodo rad poterdim. Zakaj se mi prederzne premembe sploh nevarne zdé, si je lože misliti, kakor jih tukaj v preozkem prostoru dovoljno razložiti.

Še nekaj.

Po doslednosti in, kakor menim, večini govora bi se prilogi v ženskem in srednjem dvojniki mogli deležjem kakor sicer sploh, in ne imenom enakokonečno pisati, toraj na pr.: lepe (in ne lepi) hiši ste bile prodane.

Metelko.

Ozir po svetu.

Ogled podonavskih krajev, kjer je zdaj turško-rusovska vojska.

Oči celega sveta obrnjene so zdaj na kraje dolnje Donave, kjer sta Turk in Rus vojsko začela. Poglejmo enmalo, kakošni so ti kraji.

Dežele te so velika, le proti izhodu odperta okroglina, ktero od spred mejí černo morje. Na obéh straneh, proti severu in jugu, se dvigujejo gore, proti jugu mogočni Balkan, proti severu planine, ktere delajo rob Erdeljskega proti Vlahii. Obé te stranske steni velike kroglíne se sklenete proti zapadnemu ozadju v širokem polkrogu in jo tako zaklenete proti Serbii, Ogerskem in Banatu z gorato zagravo, skozi ktero se Donava med Belo cervkijo in Oršovo tesno vali.

Med to široko okrajno, med črnem morjem proti izhodu, med Balkanom in njegovimi berdi proti zahodu, in med erdeljskimi planinami proti severu se razprostira 140 ur dolga in 16 do 40 ur široka Vlaška planjava. Ta 600 štirjaskih milj velika skoz in skoz enakolična dolina dobiva svoj naravni stan in politično razdeljenje od dolnje Donave.

Ob Donavi na desno in levo je veliko terdnjav in okopov, v kterih imate zdaj turška in rusovska armada *) svoje tabore. Na desnem bregu na dolgi dolgi poti od Oršove noter do Rasove so turške terdnjave, ki so veliko močnejši od unih, ki leže na levem bregu, kjer so se Rusi ustavili; desni breg je tudi

*) Odkar je to pisano, so Turki že v nekterih krajih iz desnega brega se tudi na uno stran Donave spustili. Vred.

dosto višji in že tudi zavolj tega terdnejši od levega, ob katerem so le slabi okopi (šance); edina terdnjava je Giurgevo (Džurdževo).

14 terdnjav ali terdnih ograj je na turškem bregu postavljenih, katerih namen je braniti preláz sovražnika čez Donavo. Te terdnjave so: Oršova, Berza-Palanka *), Florentin, Vidin, Arčka-Palanka, Lom-Palanka, Džibra-Palanka, Orjava, Nikopolje, Svištov, Rustčuk, Turtukaj, Silistra in Rasova.

Pred Oršovo je Donava med sterne skalovite bregove stisnjena. Cesta med Serbskem in Bugarskem na eni, med Ogerskem in Vlaškom (Valahijo) na drugi strani, je na obeh bregovih iz skal izsekana. Na bugarski strani se vidi še vpis rimskega cesarja Trajana (98—117 l. po Krist.), ki je to cesto zidal. Ko se iz tega sotišja pride, se Donava razširi in mirniši poganja valove, in tam se dviguje na nekem otoku terdnjava Oršova. Dvé uri dalje, vstric vlaški vasi, Černec imenovani, se vidijo razvaline velikanskega Trajanovega mosta, ki je imel 20 obokov, ker tû je Donava čez 3000 čevljev široka.

Perva imenitna terdnjava, ktero na poti od Oršove narajmamo, je Vidin z 20.000 stanovavci, obdana s terdnim obzidjem, in nikdar še ne premagana od Rusov, kateri tudi v zadnji turško-rusovski vojski l. 1828 in 1829 višje gor na Donavi prišli niso.

Druga terdnjava je Nikopolje, teržno mesto, ki je bilo leta 1811 od Rusov popolnoma razdjano, se je pa spet popravilo. Turki so imeli nekđaj na uni strani brega mestice Turno; tukaj je imeniten kraj za prelaz čez Donavo, zato je Omer-paša popravil obzidje (palanko) in nove ograje naredil.

Desni breg Donave je sploh višji kakor levi, kar je veliko dobro za Turke; vendar so pa tudi na ti strani kraji, kjer je dolina širji in se Donava od visočin oddaljuje. Za to je od tod zaporedoma dosto terdnjav, sicer le srednje moči, vendar dosto močnih za prvo brambo in za ustavo armade, kadar je treba braniti preláz čez Donavo.

Če gremo ob Donavi naprej, zadenemo na mesto Svištov z obzidjem in stolpi in 10.000 stanovavci; l. 1811 so Rusi to mesto pokončali, kakor tudi terdnjavo Rustčuk, do ktere na daljnem potovanju pridemo. Rustčuk, s 30.000 stanovavci, je po novi sestavi popravljena in zdaj ena naj močnejših terdnjav poleg Donave.

Turtukaj, nasprot Vlaški vasi Oltenici, je prelaz čez Donavo, ki je že večkrat v Rusovskih rokah bil; tudi zdaj stoji pred njim velika armada. To mesto je za vojsko silno važno; svet je tukaj vês pripraven most na čolnih čez Donavo narediti, in ena pot pelje odtod v središče Bugarskega. Omer-paša je po evropskih inženirjih, katerih je v turški armadi dosto, dal iz Turtukaja močno terdnjavo narediti.

Ena naj močnejših terdnjav je Silistra; dost truda je v letu 1829 Rusom prizadjala, preden so se je polastili, in general Dibič, čeravno je že Varno imel, si vendar ni upal, nad Adrianopol udariti, dokler ni Silistre premagal. To pričuje, kako imenitne so Turkom terdnjave ob Donavi; ž njimi so Turki leta 1828 in 1829 skoz 12 mescev Ruse v precepu imeli.

Rasova je za tem bližnji kraj, kjer pa zavolj močvirja na levem bregu čez Donavo ni moč z armado iti.

Od Rasove doli je pa bugarska okrajna (Dobrudža) brez terdnjav, naj bližja Hirsova je še nekaj vredna; Mačin (vstric Brajle), Izačka in Tulča pa niso nič vredne in se nemorejo nikakor primerjati nasproti ležečim terdnjavam: Kilia, Ismail in Reni v Besa-

rabii, Galaču v Moldavi in Brajli v Valahii; močirna pa rodovitna Dobrudža, v kateri se velike čede bivolvov pasejo, pade tedaj prav lahko, kakor v zadnji vojski, Rusom v pest.

To je svet poleg struge, kjer po Turškem Donava teče; od zad stojé balkanske gore, čez ktere se pa ne more v dolino Marico in od tod v Adrianopol in iz Adrianopla v Carigrad (Constantinopol) priti, dokler niste bile terdnjavi Šumla (Šumen) in Varna premagane bile.

Šumla (turško Chemni) pod Balkanom in kakih 120 ur od Carigrada, kjer ima turški vojskovodja Omer-paša svojo glavno taborišče, je že po svoji legi takošna terdnjava, da je noben sovražnik skor premagati ni v stanu, zato jo imenujeje „turške Thermopyle“. To mesto z blizo 50.000 stanovavci, ktero berda balkanskih gor obdajajo in je scer še z grabnom in nasipom obdano, stoji v sredi sila velike ograjene planjave na prav zdravem kraju in je pol milje široko in blizo milje dolgo; v nji zamore velika armada z vso opravo tako varno stanovati, da je ne ena bomba ne zadene. Ti terdnjavi pa še verh vsega tega tudi na dobro pride, da je lega njena tako zdrava memo sila nezdravih krajev, ki nižje v dolini poleg Donave in Pruta ležé.

Varna je med lukami in kupčijskimi mesti na bugarskem primorji naj imenitriši, šteje 13.000 prebivavcov in je tudi močna terdnjava.

Ker so Turki že na več krajih čez Donavo v Valahijo šli, je Valahija ali Vlaško za zdej bojišče, zato bomo drugo pot kratek popis te dežele bravcem podali.

(Po Triest. Zeit.)

Novičar iz slavenskih krajev.

Iz Gradca. Iz tistih 12.000 fl., ki se bojo iz denarja Štaj. hranilnice v 6 letih razdelili med posebno pridne posle na Štajerskem (glej Novice list 88.), se bo po oglasu „Wochenblatt der st. L. W.“ vsako leto napravilo 100 daril po 20 fl., ktere se bojo ob godu presv. cesarja 18. avgusta v ličnih hranilničnih bukvicah z nadpisom „v hvaležni spomin srečne očetbe Njih vel. Franc-Jozefa I. iz smertne nevarnosti in v spoznavo in darilo pridnosti, lepe obnaše in zvestobe“ slovesno delile. Posli, ki želé tak dar dobiti, se morajo vsako leto zadnji čas do konca januarja oglasiti s prošnim pismom pri predstojniku kmetijske podružnice tistega kraja.

Xp. Iz Ormoža. (Konec.) Če je vreme tergatvo milo in jesenski čas prijazen, zares ni radosti čez bratvo; ščirica veselo popéva, kos, drozeg in drugi kritlati prebivavci prostega neba, kateri radi pozobljejo kakošno jagodo v nogradu, delajo kratek čas. Vse je živo in veselo. Sosed obiskuje soseda in mnoge veselice se obhajajo med tem, ko potice in purani, grojzdeje in pečeni kostanj z novino (moštom) vred mizo težijo. To terpi do pozne noči. Konec kakor začetek vsacega dné naznanja strel, med katerim se razlegajo naj lepši slovenske pesmi, ki jih popévajo mlade tergavke, sosebno ako k suhi petici še kruha in verček vinca dobé. Zdaj je čas domú iti; odhod pa je dostikrat vreden, da bi ga malar izmalal: spredaj korači vincar kot vodnik z veliko svetilnico, za njim gazijo gospé in gospodične v škornjicah po blatu in si pomagajo z dolzimi koli v rokah naprej; marsikteri nožici pa, ki ni vajena tacega gaze-nja, spodletí, da se vsede v gréz. Smehú po taki nesreči ni konca ne kraja, dokler vesela družbica ne priroma domú.

Navadno se na večer vino prešati začnè. Popisal bi celo to opravilo, ker pa tak popis sega bolj v vino-rejo, omenim le, da delo to večidel celo noč terpi; de-

*) Palanka se pravi obzidje.